

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ БІОСОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ В ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ФІЛОСОФІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ

Нове тисячоліття висуває людству нові, актуальні в умовах сьогодення завдання, вирішення яких актуалізує продукування принципово нових концепцій, підходів і стратегій в усіх сферах суспільного життя, зокрема – в системі освіти. Але разом із тим сучасність пропонує й нові можливості, поява яких пов'язується зі вступом людства в новий тип цивілізації, в епоху дедалі прогресуючої глобалізації, як закономірного результату природно-історичного процесу, далеко не безпроблемного, ускладненого різного роду непрогнозованими подіями, флуктуаціями, протиріччями та контрадикціями. Суспільство стає дедалі більше людиноцентристським: індивідуальний розвиток особистості в сучасних умовах стає, з одного боку, визначальним індикатором прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства.

Протягом усієї історії людства філософська думка вирішує проблему фундаментальної відмінності між тим, що існує незалежно від людини – світом природи й тим, що створено людиною як у зовнішньому, так і у власному – фізичному й духовному буттєвому просторі. Конкретна інтерпретація людських здібностей до творення й самотворення, їх походження, значення, форм прояву – відзначалася досить широким діапазоном – залежно від історично-зумовлених світоглядних тенденцій, а також позицій суспільно-політичної рефлексії в загальному проблемному полі філософської думки.

«Пізнай самого себе» – афоризм, що прикрашає храм Аполона у Дельфах, залишається актуальним і сьогодні. В різні періоди розвитку цивілізації людством робилися спроби знайти відповіді на питання про місце та роль людини у світі, її походження, історичного призначення, планетарної місії, сенсу існування, а також про те, яким чином минуле, теперішнє й майбутнє зумовлюють характеристики буття людини, ступінь її взаємопов'язаності з оточуючим світом, а також межі її особистісного вибору. Різноманітність, багатомірність і поліаспектність феномена людини-особистості обумовлює міждисциплінарний статус досліджень проблем людини, котра знаходиться у сфері вивчення філософії, а також соціальних і біологічних наук. Індивід, особистість та індивідуальність – це, по суті, різні характеристики дослідження людини, які є детермінованими в біогенетичному, соціологічному і персоналістському підходах.

Слід визнати, що науково доведених відповідей на запитання «Що є людина?» ніколи не було, немає, й, напевно, не буде. Надзвичайно широкий спектр характеристик та визначень людини як *Homo sapiens*, що сформувався протягом ХІХ – ХХІ століть, зокрема, «одномірна людина», «людина-споживач», «людина збанкрутіла», «людина, котра грає», *Homo faber* (людина працююча), *Homo sacer* (людина священна), «людина відпочиваюча», «людина, котра біжить», *Le home revolte* (людина бунтуюча), *Animal rationale* (людина раціональна), *Animal symbolicum* (людина бунтуюча), «звір, що прагне нового», «постлюдина» тощо, є відображенням реального антропокультурного процесу виникнення нових рис сучасної людини. Подібні новоутворення слід розглядати як реакцію на докорінні зміни в економічному, політичному й соціальному житті, в сучасній культурі взагалі, в період, коли модернізуються й трансформуються сценарії, стратегії й тактики індивідуальної та суспільної поведінки, релігійні норми, ціннісні орієнтири, програми політичних партій, доктрини державних діячів тощо.

Протиріччя людської природи, закладені в контрадикції між біологічним і соціальним, соматичним і психічним, універсальним і партикулярним, природним і штучним, раціональним і емоціональним, сакральним і профанним – в умовах нового типу цивілізації є надзвичайно загостреними. Соціокультурний аспект людської природи потребує її більш глибокого наукового аналізу, дослідження структурних рівней і функціональних особливостей людини як біосоціальної істоти. Біогенетична орієнтація дослідження особистості репрезентує людину як індивіда, котрий володіє певними антропогенетичними якостями, такими як генетично зумовлені задатки, темперамент, антропометричні дані, статеві ознаки, нейропсихічні параметри тощо, які проходять різні стадії формування в процесі реалізації філогенетичної програми виду в онтогенезі – відповідно до основного біогенетичного закону Ф. Мюллера – Е. Геккеля.

В рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів розвиток особистості розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного й соціального. В підходах до визначення розвитку особистості її властивості розглядаються в системно-діяльнісному та історично-еволюційному аспектах. Сьогодні, з його політичними, соціальними, економічними, духовними і культурними проблемами перетворює людину на головний предмет досліджень, але разом із тим ані філософія, ані наука, ані мистецтво не створили відповідного пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглянути людину в усій її багатомірності, враховуючи специфічний комплекс різноманітних зв'язків, зважаючи на властиві їй видові, популяційні й індивідуальні ознаки, зберігаючи при цьому структурно-функціональну цілісність індивіда.

У даному контексті конструктивним вбачається підхід іспанського філософа К. Вельверде, котрий наголошував на тому, що особистість – це істота тілесно-духовної природи, тому вона не є річчю, об'єктом дослідження природничих наук. Особистість – це унікальне, проте не єдине в світі «Я», неповторне у власній одиничній єдності, атрибутоване самосвідомістю, зумовленою інтелектуальною природою. Якщо індивід розглядається як істота закрита (але не закрита система), то особистість слід вважати відкритою істотою, котра здатна збагачуватися в процесі взаємовідносин зі світом, іншими особистостями, з Богом, відповідно, реалізовувати себе саме у відкритості іншим та Богу. На думку К. Вельверде філософська антропологія повинна мати персоналістську спрямованість, а персоналізм у філософії відстоює позиції вищої цінності особистості перед індивідом. Особистість – це своя власна мета і призначення, вона не тільки виконує функцію репродукції в популяції, але й реалізує саму себе як представника виду і разом із видом. Вочевидь, досконала самореалізація передбачає особисте безсмертя й, відповідно, духовну природу душі. Особистість є «самою собою у тій мірі, в якій віддає себе іншим... Тому особистість існує для суспільства, а суспільство – для особистості. Вони потребують один одного й доповнюють один одного. Особистість є вільною, тому може бути суб'єктом моральних обов'язків. Оскільки ж вона має обов'язки, тому має і права й заслуговує усілякої поваги. У своїх рішеннях вона керується свідомо прийнятими ціннісними судженнями. Отже, особистість має владу над собою та вільно віддає себе» [1].

Є підстави сподіватися, що на зміну людині суспільства споживання йде людина суспільства постутилітарного, в якому цінності традиційні замінюються на духовні, які є близькими за духом оновлюваній системі ідеалів, тобто уявлень про те, якими мають бути людина та світ, що її оточує. Вочевидь, що сьогодні необхідні філософські дослідження теорії особистості, які мають характер гуманістичної спрямованості та визначають шлях переходу від економічної людини-споживача до особистості гуманістичного налаштування; важливими є й нові теоретичні підходи до осмислення взаємозв'язку загальнолюдської й національної культури та освіти, де освіта є механізмом пристосування особистості до життя, інструментом трансляції культурних цінностей, соціальних норм і сенсожиттєвих установок.

Не можна не згадати пророчу сентенцію М. Шелера, котрий в творі «Положення людини в Космосі» зауважував: «Людина – це вічний «Фауст», котрий ніколи не заспокоюється на оточуючій дійсності, прагне розірвати межі свого тут – і – зараз – так – буття й «оточуючого світу», в тому числі й найкращу дійсність власного Я» [2, с.320].

1. Вельверде К. *Философская антропология* / К. Вельверде; [пер. с испан. Г. Вдовиной]. – М.: Христианская Россия, 2001. – 412 с.; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.krotov.info/libr_min/03_v/al/verde_00.html.

2. Шелер М. *Положение человека в Космосе* / М. Шелер // *Проблема человека в западной философии*. – М.: *Прогресс*, 1998. – С. 320.